

כל שחכמתו מרובה ממעשיו...

פרק ג, משנה יז

ציר זמן

מה חשוב יותר - חכמה או מעשים? האם החברה צריכה להעדיף את הלימוד והמחקר, או את העשייה בשטח? ואנחנו, האנשים הפרטיים - האם עלינו להשקיע את רוב מאמצינו בלימודים או בעשייה?

רבי אלעזר בן עזריה אומר: [...] כל שחכמתו מרבה מפועשיו, למה הוא דומה? לאילן שענפיו מרביין ושרשיו מועטין, והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו [...]

אבל כל שפועשיו מרביין מחכמתו, למה הוא דומה?

לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין,

שאפלו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו מפוקומו [...]

פרקי אבות, פרק ג' משנה י"ז

פירושי מילים

חכמתו - לימוד מופשט ורוחני
מעשיו - המעשים הטובים שלו

הכירו את החכמים...

רבי אלעזר בן עזריה

חכם ארץ-ישראלי שחי במאה הראשונה והשנייה לספירה. היה בתקופה מסוימת נשיא הסנהדרין, בעת מינויו היה רק בן 18!

שאלות על המשנה

- המשנה מתארת שני סוגים של אנשים. דמיינו אדם "שחכמתו מרובה ממעשיו". מה, לדעתכם, יכולים להיות מקורות הפרנסה, התחביבים והעיסוקים שלו?
- דמיינו אדם "שמעשיו מרובין מחכמתו". מה, לדעתכם, יכולים להיות מקורות הפרנסה, התחביבים והעיסוקים שלו? רבי אלעזר משווה את שני סוגי האנשים לעצים שונים. לאיזה סוג של עץ נמשל אדם "שחכמתו מרובה ממעשיו"? מה קורה לאילן כזה זה כאשר הרוח נושבת?
- לאיזה סוג של עץ נמשל אדם "שמעשיו מרובין מחכמתו"? מה קורה לאילן כזה כאשר נושבת רוח חזקה?
- המשנה מציגה בפנינו דילמה בין שני ערכים חשובים. מה הם שני הערכים? לפי משנה זו, מהו הערך החשוב יותר?
- על פי המשל שמביא רבי אלעזר בן עזריה, מדוע ערך זה הוא החשוב מן השניים?
- יש הטוענים שהמילה "מעשים" במשנה כוונתה לא רק למעשים טובים, אלא לכל מעשיו של האדם. לפי פירוש זה, מהו המסר של המשנה? לאיזה סוג של אדם היא מופנית?

לפני המשנה שלמדנו עתה, מופיעים הדברים האלה, גם הם בשם רבי אלעזר בן עזריה, גם הם עוסקים באותה הסוגיה:

פירושי מילים

תורה - אפשר לטעון שבמילה "תורה" כאן אין הכוונה רק ללימוד חמישה חומשי תורה, אלא ללימוד באופן כללי
דרך ארץ - לביטוי זה כמה פירושים אפשריים בהקשר זה: מלאכת כפיים ופרנסה או התנהגות מוסרית ראויה
יראה - כבוד
דעת - ידע נלמד
בינה - תבונה, היכולת לחשוב באופן עצמאי ולהסיק מסקנות
קמח - צרכי המזון, פרנסה

שאלות

- נסו להסביר את זוגות המשפטים: "אם אין תורה, אין דרך ארץ; אם אין דרך ארץ, אין תורה"; "אם אין קמח, אין תורה; אם אין תורה, אין קמח".
- איזה קשר יש בין שני החלקים בכל משפט, לדעתו של ר' אלעזר? האם אתם מסכימים עם דעה זו? הסבירו את דעתכם.
- האם משנה זו סותרת את הדברים שנאמרו במשנה הראשונה שהבאנו מדברי רבי אלעזר בן עזריה, או מחזקת אותם? אם מצאתם סתירה נסו ליישב אותה.

נוסף על רבי אלעזר בן עזריה, עסקו עוד חכמים רבים בסוגיה זו. לפניכם מחלוקת בין רבי טרפון לרבי עקיבא באותו נושא:

הכירו את החכמים...

רבי טרפון

חכם ארץ-ישראלי שחי במאה הראשונה והשנייה לספירה.

רבי עקיבא

ראו עמ' ...

וכבר היה רבי טרפון וזקנים מסובין [...] בלוד, נשאלה שאלה זו בפניהם: תלמוד גדול או מעשה גדול? נענה רבי טרפון ואמר: מעשה גדול. נענה רבי עקיבא ואמר: תלמוד גדול. נענו כולם ואמרו: תלמוד גדול, שהתלמוד מביא לידי מעשה.

(תלמוד בבלי, מסכת קידושין, דף מ' עמוד ב')

שאלות

- רבי טרפון ורבי עקיבא דנו בשאלה מה חשוב יותר - לימוד או מעשים. מי מהם הסכים עם רבי אלעזר בן עזריה ומי חלק עליו?
- עם איזו דעה הסכימו רוב החכמים?
- איזה נימוק מובא כאן כדי להוכיח שהלימוד חשוב יותר מהמעשה?
- הציעו עוד נימוק המחזק את הטעון שהלימוד חשוב מהמעשה.
- איזה סיכון טמון בגישה הדוגלת בהעדפת הלימוד על העשייה? (היעזרו בקריקטורה)

שימו

מעניין שבמשנה ובתלמוד מוצגות עמדות סותרות ואינה מנסה ליישב ביניהן ולהציג עמדה אחת "נכונה".

יש כאן אמירה חשובה - לפעמים אין תשובה אחת נכונה, ויש לכבד את שתי התפיסות, גם אם הן שונות זו מזו ואפילו סותרות!

קומיקס. שני אנשים יושבים ולומדים בספרייה. בחוץ הפגנה. אחד אומר לשני: "כמה רעש יש בחוץ, זה נורא מפריע."

מאות שנים לאחר תקופת חז"ל, עסק גם רבי מנחם מדל מקוצק (שחי במאה ה-19 בפולין) בערכי הלימוד והמעשה. הוא ציטט את פירושו של רש"י והרחיב:

הכירו את החכמים...

רבי מנחם מנדל מקוצק

רבי מנחם מנדל מורגנשטרן מקוצק (1787-1859), רב חסידי חשוב, שחי בפולין וייסד קבוצה בתוך החסידות שכונתה "חסידי קוצק".

את הפסוק "לְמַדּוּ הַיִּטִּב" (ישעיהו א', י"ז) פירש רש"י - לְמַדּוּ לְהִיטִיב. מדוע? כיוון שלא מצאנו בשום מקום בתורה שמצַנֵּוָה אדם להיות לַמְדָן ובקי בכל חדרי התורה, שכן תכלית הלימוד אינה להיות לַמְדָן, אלא להיות אדם טוב. לעשות הטוב ולהיטיב עם הזולת. (על פי רבי מנחם מנדל מקוצק)

שאלות

- א. לפי הרבי מקוצק, מהי מטרת לימוד התורה?
- ב. מה אפשר ללמוד על המסורת היהודית מכך שהרבי מקוצק בחר לצטט מדבריו של רש"י, פרשן שחי יותר מ-700 שנים לפניו, כדי לבסס את דבריו?

הלימוד והעשייה אצל החלוצים

רבים מחלוצי העלייה השנייה, שבאו ליישב את הארץ לפני קום המדינה (בשנים 1904-1914) יצאו נגד החברה היהודית בגלות, שהחשיבה במיוחד את תלמידי החכמים שהשקיעו את רוב זמנם בלימוד תורה. הם האמינו שאורח חיים כזה עלול לנתק את האדם מגופו ומאוצרו וקראו לשוב לעבודת כפיים ולעבודת אדמה. כך כתב אהרון דוד גורדון, שנחשב לאב הרוחני של חלוצי העלייה השנייה:

תחיית העם, התחדשותו לעם עובד ויוצר, לא תוכל לבוא אלא על ידי עבודה, עבודה בכל צורותיה, אבל בעיקר על ידי עבודת כפיים, ובייחוד על ידי עבודה בתוך הטבע. כל בני העם צריכים לעבוד.

(מראה מקום?)

בהתאם לאותה תפיסה, בָּזזו רבים מהחלוצים להשכלה. כאשר הוחלט להקים אוניברסיטה בירושלים התעורר ויכוח על נחיצותה. היו שהתנגדו להקמת אוניברסיטה בטענה שהיהודים עסקו תמיד בהשכלה ובעולם הרוח ולכן אין צורך להקים מוסד חדש מיוחד לצורך זה. הם חששו שמוסד כזה ירחיק את הצעירים מצו השעה - מבניין הארץ ומיצירת חברה מתוקנת, שדרשו עובדי אדמה ועובדי כפיים. א"ד גורדון, שהיה מזוהה עם מי שדגלו בחשיבותה של העבודה, הביע עמדה מעניינת בוויכוח:

כל זמן שנחזיק בדעה הבנלית (הנדושה), כי העבודה וההשכלה סותרות זו את זו, כי מי שעובד אסור לו להיות בעל השכלה גבוהה, ובעל השכלה גבוהה אי אפשר לו לעבוד, הרי כל רעיון העבודה הֶבֶל (חסר משמעות). [...] צריך שיהיה ברור, כי רעיון העבודה בא להוסיף חיים ואור ולא לגרוע, הוא בא להכריז, כי מי שגמר את האוניברסיטה, ובכלל כל בעל השכלה, אף היותר גבוהה, צריך גם הוא לעבוד, ולא כי מי שעובד לא צריך לגמור את האוניברסיטה או לא צריך להיות בעל השכלה גבוהה. השכלה אמתית היא רכוש גדול, שאסור למנוע אותו מן העובד בזיעת אפיו [...]. יותר מזה, השכלה אמתית היא אור, הנחוץ לנו בשביל להאיר בו את דרך הרעיון.

(מראה מקום)

שאלות

- א. מיהו האדם האידאלי, לפי גורדון? לדעתו, מה צריך להיות היחס בין השכלה ועבודה?
- ב. אם גורדון היה משתמש בדימוי האילן כדי לנסח את תפיסתו את האדם האידאלי, מה היה אומר? השלימו את המשפט על פי רוח דבריו: "האדם האידאלי - למה הוא דומה? לאילן..."

למה הוא דומה? לאילן

החכמים לא היו הראשונים שהשתמשו בעצים כדי להביע רעיונות. דימוי העץ "מכב" כבר בתנ"ך. לדוגמה, האדם נמשל לעץ ("כי האדם עץ השדה", דברים כ', י"ט). התורה נמשלה לעץ ("עץ חיים היא למחזיקים בה", משלי ג', י"ח) ובספר שופטים, אנו קוראים את משל יותם, המספר על עצים שביקשו להמליך עליהם מלך (שופטים ט').

בימינו, האומן רן מורין פיסל כמה וכמה פסלים סביבתיים שהעץ הוא חלק מרכזי בהם.

את הפסל הזה בנה רן מורין בשנת 1991. הפסל בנוי שלושה עמודים שגובהם 15 מטרים. בראש כל עמוד צומח עץ זית בן עשרות שנים. בבסיס העמודים שלוש מדרגות המובילות אליהם, ומתחת למדרגות מערך ממוחשב הדואג לדישון עצי הזית שבראש העמודים ולהשקייתם.

פסל זה נוצר לאחר הפיגוע שהיה באוניברסיטה העברית בהר הצופים בירושלים בשנת 2002, ובו נהרגו תשעה אנשים. הפסל מוצב בין בנייני האוניברסיטה ומציג עץ הצומח בזווית של 45 מעלות.

בין סמטאות העיר יפו העתיקה חבוי פסלו של רן מורין "עץ תפוז קטן, שאינו נטוע בקרקע, תפוז מרחף" (1993). זהו עץ אלא שתול בתוך כד חרס גדול. הכד תלוי על שרשראות מתכת המחוברות לקירות הבתים. העץ כמו "בוקע" מתוך הכד ומנסה לשבור אותו.

שאלות

1. בחרו בפסל אחד לפחות ונסו להסביר מה ביקש האומן רן מורין להביע באמצעותו. האם אתם אוהבים את הפסל? מדוע?
2. האם יש אחד הפסלים או יותר אשר מבהיר לדעתך רעיון מהמשנה, איזהו? וכיצד?

תנועת הסטודנטים של התנועה המסורתית* התבססה על משנה אחרת בפרקי אבות, משנה שדנה גם היא באיזון הנכון בין לימוד ועשייה, והפיקה את הכרזה שלפניכם. בכרזה נראה מעין דף מ"דפי זהב", שמופיעים בו בעיקר חכמים.

"כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגררת עוון"

(מס' אבות פ"ב, וכן נפסק במשנה תורה, הלכות תלמוד תורה פ"ו, ובשו"ע אורח חיים, קנ"ז).

בעלי מלאכה	
עובדי ריחיים רב יוסף עובד ריחיים (גיטין ס"ז ע"ב)	צמר ובדים שמעון הפקולי סורק צמר ופשתן (מגילה י"ז ע"ב)
רופאים רמב"ם רופא	מודדי קרקעות רב אדא מודד קרקעות (ב"מ ק"ז ע"ב)
שומרי פרדסים ריש לקיש שומר פרדסים (מעד קטן, י"ג ע"א)	לבדרים ר' מאיר לבדר (קהלת רבה, ב"ד)
קדרים ר' נחמיה עושה קדרות (ירושלמי ב"מ כ"ז ע"א)	נגרים ונפחים ר' אבין נגר (שבת כ"ג ע"ב)
בורסקאים ר' יוסף בן חלפתא בורסקאי (שבת מ"ט)	סבלים ר' ששת סבל (גיטין ס"ז ע"ב)
חופרי בורות ר' נחוניא חופר בורות (שקלים, פ"ה)	עושי מחטים ר' יהושע בן חנינא עושה מחטים (ירושלמי ברכות ל"ג ע"א)
חובט עצים ר' חנינא סנדלר (מסח"פ ל"ג ע"ב)	ר' יוסי עושה רשתות לדגים
שמאי בנאי (ברכות ל"א ע"א)	עושי שיכר רב חסדא עושה שיכר (מסחים, ק"ג ע"א)
הלל הזקן חוטב עצים (י"מא, ל"ה)	ר' יעקב
סנדלרים ר' אושיעא סנדלר (פסחים, ק"ג ע"ב)	ר' יהודה חייט (בי"ב קס"ד ע"ב)
מגדלי צאן ובקר רב הונא מגדל בקר (מגילה, כ"ח, ע"ב)	חייט אבא בן זימנא חייט (ירושלמי סנהדרין ס"ז ע"ב)
רש"י בעל יקב	דניאל חייט (ויקרא רבה ל"ב ח')

התנועה המסורתית
 או בלעז התנועה הקונסרבטיבית, היא זרם ביהדות המשלב בנישותו ואמנות למסורת היהודית ולהלכה עם פתיחות לעולם המודרני ולתרבות הדמוקרטית וההומניסטית. היהדות המסורתית רואה בהלכה מכלול דינאמי ומתפתח של ערכים, החייב להתאים את עצמו לתנאי המקום ולנסיבות המשתנות בכל דור ודור. בישראל כשישים קהילות מסורתיות, וברחבי העולם עוד אלפי קהילות.

• איזה מסר אקטואלי ביקשו מעצבי הכרזה להעביר?

זווית עכשווית

לימוד מול עשייה בקהילה החרדית

“תורתו אמנותו”

מאז קום המדינה נוהג הַסְדֵר המכונה “תורתו אמנותו”. הסדר זה מאפשר לצעירים הלומדים תורה בישיבה לדחות את שירותם הצבאי עד לאחר סיום לימודיהם. בפועל, הסדר זה מאפשר לרוב הגברים מהמגזר החרדי שלא לשרת בצבא כלל, או לשרת שירות מקוצר ביותר. הסדר זה גם מביא לכך שרוב החרדים אינם עובדים אלא ממשיכים ללמוד בישיבה שנים רבות, שכן על פי ההסדר הזה, מי שאינו לומד, צריך להתגייס לצבא... את ההסדר הזה התחיל ראש הממשלה הראשון דוד בן־גוריון, שנענה לבקשה של תלמידי ישיבות ורבניהם. השאיפה אז הייתה לאפשר לתלמידי הישיבות החרדים, שהיו אז מעטים יחסית, להמשיך, ואף להחיות, את הלימוד הנשגב שאפיין את הישיבות הגדולות באירופה שחרבו בשואה. בעת שנקבע היה הסדר זה תקף לכ־400 בחורי ישיבה בלבד.

חוק טל

עם הגידול במספר החרדים גדל מאוד מספר הלומדים במסגרת ההסדר. בשנת 2010 מקבלים פטור מהשירות הצבאי 55,000 תלמידי ישיבה. מציאות זאת שנויה במחלוקת מכמה סיבות. רבים מתקוממים נגד אי־השוויון המובהק – החרדים אינם משרתים בצבא וגם אינם עובדים, ומשום כך הנטל הביטחוני והנטל הכלכלי נופל על חלק מהאוכלוסייה במדינה בלבד. מציאות זו גם גורמת לכך שרבים במגזר החרדי חיים בעוני, משום שהם אינם עובדים לפרנסתם ומתפרנסים מהקצבה (הנמוכה יחסית) שמשלמת להם המדינה.

בשנת 1999 מונתה ועדה, שתפקידה היה לעגן את ההסדר הישן בחוק מסודר ולנסות לעודד יותר חרדים להתגייס לצבא. בראש הוועדה עמד השופט צבי טל. החוק שחוקקה הועדה (המכונה על שם העומד בראשה “חוק טל”) קבע ש-

- א. תלמידי ישיבה יוכלו להמשיך ולקבל פטור משירות צבאי עד גיל 23.
 - ב. בגיל 23 יוכל כל תלמיד לבחור בין שרות צבאי מקוצר (שנה וארבעה חודשים ומילואים) לבין שנה של שירות אזרחי ואחריו יציאה לעבודה רגילה.
 - ג. אם התלמיד לא יבחר בשירות צבאי או אזרחי, הוא יוכל להמשיך ללימוד לימודי קודש.
- חשוב לציין שצה"ל נערך לגיוסם של תלמידי הישיבות, והקים בשבילם יחידות מיוחדות שסדר יומן מאפשר למלא את המשימות הצבאיות וגם לשמור על אורח חיים דתי־חרדי. למרות מאמצים אלו, לחוק טל לא הייתה הצלחה גדולה, ורוב החרדים בוחרים שלא לממש אותו. עם זאת, בשנים האחרונות ניכר גידול מסוים במספר החרדים המבקשים למלא את חובתם למדינה בשירות צבאי. וכן יש יותר חרדים היוצאים לעבודה. ייתכן שתופעה זו מעידה על שינוי מסוים בחברה החרדית.

מדוע אתה מנסה להשיג פטור מהשירות הצבאי? הרי זאת אובה כלפי המדינה האמורה לחייב כל אזרח...
אני מאמין שלמרות תורה אשוב יותר לשירות צבאי וגם מצבאית. זאת התחלתי לעשות, והיא לא פאות אשובה לשירות צבאי.

יש עוד סיבה... המסגרת הצבאית היא מסגרת אישיות בעיקרה ואינה מתאימה לארדים. יש לי אמונות ואורחות איים שונים מאשר של רוב הארדים, ולכן לא אוכל להרגיש בנוח במסגרת זו. ולמען האמת, אני אושש שאופס מהסביבה...
אני מאמין שלמרות תורה אשוב יותר לשירות צבאי וגם מצבאית. זאת התחלתי לעשות, והיא לא פאות אשובה לשירות צבאי.

שאלות

1. אם תלמידי הישיבות החרדיות היו מתבקשים לצטט מדברי החכמים שקראנו כדי לבסס את דרישתם להמשיך ללמוד ולזכות בפטור ממחויבויות אחרות, את מי, לדעתכם, היו מצטטים – את רבי אלעזר בן עזריה? את רבי טרפון? את רבי עקיבא? את רש"י? את הרבי מקוצק? נמקו את תשובתכם!
2. משימה בקבוצות קטנות: אתם עובדים במשרד פרסום שקיבל את המשימה להכין מסע פרסום שמטרתו לשכנע תלמידי הישיבות להתגייס לשירות צבאי או לשירות אזרחי. כתבו את הטקסט שהייתם מציעים לכתוב על שלטי החוצות שייתלו בשכונות החרדיות. זכרו, אוכלוסיית היעד שלכם היא אנשים במגזר החרדי!

מחברים הכל יחד

הילי בת 32 עובדת כבר שנים רבות עם נוער בסיכון. עם בני נוער שנפלטו מבתי הספר, חיים ברחובות, רבים מהם נוטלים סמים ומעורבים במעשי בפשע. היא מוכרת מאוד בקרב העוסקים בתחום ומעורכת מאוד בגלל מסירותה לעבודה והצלחתה הרבה. זו לא תהיה הגזמה לומר שהיא הצילה במו ידיה כמה וכמה בני נוער. כעת קיבלה היא פנייה מושכת מאוד: היא הוזמנה להצטרף לקבוצה יוקרתית מאוד שתחקור היבטים שונים של עבודה עם נוער בסיכון. טובי החוקרים, המהמנים והמרצים מכל העולם ישתתפו בתהליך רציני של לימוד ומחקר משותף שיימשך לפחות ארבע שנים. כל מי שבחר להשתתף בקבוצת המחקר נדרש להתחייב לתהליך כולו. משמעות הדבר – הילי תצטרך לעזוב לתקופה ממושכת את עבודתה החשובה לה כל כך ואת הנערים שהיא עובדת אתם. הילי מתלבטת אם להצטרף לקבוצה, והחליטה להתייעץ עם שני עמיתים, לכל אחד מהם דעה אחרת:

לב תומך בגישתו של רבי טרפון, המובאים בקטע מהתלמוד שלמדנו. השלימו את דעתו ואת נימוקיו:
לימור תומכת בגישתו של רבי עקיבא, המובאים בקטע מהתלמוד שלמדנו. השלימו את דעתה ואת נימוקיה:

עליך... כי...
עליך... כי...

ומה דעתכם? היעזרו במקורות והציעו להילי מה לעשות!

אילו מחשבות ותובנות על תיקון האדם ועל בניית חברה מתוקנת אתם לוקחים אתכם מיחידה זו?

